

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.111'272'373.49

БАЛЮТА М. В.

(Запорізький національний університет)

ЕВФЕМІСТИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається лінгво-когнітивний та лінгво-культурологічний аспекти евфемізації концепту «Війна» та засоби його евфемістичної вербалізації в англійській мові. Досліджуються евфемістичні вербалізатори мікро-концептів «військові дії», «зброя», «учасники військових дій», «вбивство».

Ключові слова: концепт, мікро-концепт, евфемістична вербалізація, евфемізм, периферія.

Балюта М. В. Эвфемистическая вербализация концепта «Война» в английском языке. В статье рассматривается лингво-когнитивный и лингво-культурологический аспект эвфемизации концепта «Война» и способы его эвфемистической вербализации в английском языке. Исследованы эвфемистические вербализаторы микро-концептов «военные действия», «оружие», «участники военных действий», «убийство».

Ключевые слова: концепт, микро-концепт, эвфемистическая вербализация, эвфемизм, периферия.

Balyuta M. Euphemistic verbalization of the “War” concept in the English language. The article addresses the linguo-cognitive and linguo-cultural aspect of euphemisation of the “War” concept and its means in the English language. The study is focused on the euphemistic language units, which verbalize the micro-concepts, i.e. “military operations”, “weapons”, “the war fighters”, “murder”.

Key words: concept, micro-concept, euphemistic verbalization, euphemism, periphery.

Людина як істота соціальна у процесі своєї життєдіяльності тим чи іншим чином вступає у взаємодію з навколишнім середовищем. Категоризація людського досвіду пов'язана з когнітивною діяльністю, оскільки інформація, отримана під час пізнавальної діяльності людини знаходить своє вираження в мовних формах. За визначенням В. А. Маслової, «мовна свідомість взагалі та значення слова як її фрагмент, зокрема, є формою структуризації та фіксації суспільного досвіду людей, знання про світ, це є форма презентації і актуального утримання знання в індивідуальній свідомості» [Маслова 2006, с. 9]. Така форма «структуризації суспільного досвіду», або концепт, є основним об'єктом вивчення когнітивної науки.

Концепт є оперативною змістовною одиницею концептуальної системи мозку (*lingua mentalis*), відображеною у психіці людини всієї картини світу [Кубрякова 1994, с. 34]. Концептами стають виключно ті явища дійсності, які мають цінність та актуальність для конкретної культури, фіксуються великою кількістю мовних одиниць [Маслова 2006, с. 37-38]. Деякі з цих явищ дійсності проте, сприймаються як негативні у суспільстві, і певним чином пом'якшуються або маскуються у мові, зокрема за допомогою евфемістичних вербалізаторів.

Мета нашої статті полягає в аналізі концепту «Війна» та його складових, і визначенні мовних засобів, що лежать в основі їх актуалізації в англійській мові.

Завдання. Для досягнення мети ми маємо виконати такі завдання:

- виокремлення складових мікро-концептів у концепті «Війна»;
- аналіз евфемістичних вербалізаторів концепту «Війна» та складових мікро-концептів;
- дослідження засобів їхнього утворення в англійській мові.

У лінгвокультурології основою національної і духовної культури визнається концептосфера національної мови. Одним з найважливіших завдань стає виявлення та аналіз її основних структурних елементів, зокрема найбільш значних для носіїв етнокультурної мовної свідомості концептів. Зазначимо, що одним з актуальних феноменів будь-якої національної концептосфери є концепт «Війна», який викликає негативні асоціації у представників багатьох народів. Поняття війни є невід'ємною частиною практично будь-якої сучасної цивілізації: з давніх часів і до сьогодні люди ворогують між собою, відвойовують нові території. Британія та Сполучені Штати Америки за свою історію існування не одноразово піддавалися нападкам іноземців, а також самі брали активну участь у війнах. Англійські мовні одиниці, що репрезентують концепт «Війна», не лише мають глибоку національно-культурну специфіку, але

пов'язані із сприйняттям дійсності та певним чином відображають пізнання світу, місце в ньому людини та його мовну картину.

Концепт «Війна» включає мікро-концепти, вербалізовані евфемістичними одиницями в англійській мові. Велика кількість англійських евфемізмів покликана для найменування наступних військових явищ: «військові дії», «зброя», «учасники військових дій», «вбивство» та ін. Ці концепти складають ближню периферію концепту «Війна», адже ці реалії невід'ємно пов'язані з війною, і без них неможливо ведення військових операцій.

Сам концепт «Війна» в результаті евфемізації може бути вербалізованим через лексичну одиницю *W-word*, що утворилася завдяки аббревіації основного компонента *war* та додаванням активного словотворчого компонента *word*. Завдяки цьому прийому скасовується пряме асоціативне відсилання до негативного поняття війни. Така евфемістична субституція відбувається за аналогією до добре відомого випадку "*F-word*". У 80-ті роки минулого сторіччя американізм *F-word*, у якому аббревіатура *F* позначає відоме нецензурне слово, перетворився на зразок для новотворів евфемістичного характеру (*N-word*, *C-word*, *R-word*). Аббревіатура в таких випадках є першою літерою слів, що вважаються словами табу [Зацний 2007, с. 87].

"Far from discussing Germany's strategy in Afghanistan, or using it as a reference point for a larger debate on German foreign policy, major politicians, from Chancellor Angela Merkel on down have scrupulously avoided the W-word" (Newsweek, September 28, 2009).

Відзначаємо використання більш загальних евфемістичних субститутів як вербалізаторів концепту «Війна»: *conflict*, *adventure*. Останній приклад ілюструє такий тип війни, коли нападник очікує легкої і швидкої перемоги. Наступна лексична одиниця *Anschluss* є запозиченням з німецької мови. Вона використовувалася фашистською Німеччиною для позначення окупації Австрії у 1938 році і закріпилася у мові як евфемізм, будучи пізніше запозиченою в англійську мову.

"Iranian Anschluss? Yes, with Lebanon taking the Austria role" (<http://scaramouchee.blogspot.com/2011/01/iranian-anschluss.html>).

У сучасному світі на тлі зіткнення політичних інтересів та релігійних конфліктів ведеться неперервна військова діяльність між різними державами. Це призводить до бурхливого розвитку військової сфери, виникнення нових типів військових операцій та винайдення нових видів зброї, що знаходить своє відображення у поповненні словникового складу англійської мови, зокрема евфемізмами. Війна, що розгортається на сучасному етапі між західною та східною мусульманською цивілізацією номінується як *fourth generation warfare* - конфлікт між сторонами, одна з яких має слабший військовий потенціал і представлена неурядовими формуваннями партизанського типу, які вдаються до «нетрадиційної» тактики, що вважається терористичною. А застосування різноманітної тактики і видів озброєння, в тому числі й зброї масового знищення, до яких вдаються учасники конфлікту заради перемоги називають *fifth generation warfare*.

Відповідно до засобів, що використовують при проведенні військових дій, вирізняють наступні види війни: кібернетична війна (*cyber warfare*), сучасна так звана «мережево-центрична» війна (*network-centric warfare*), ядерна (*nuclear warfare*), хімічна (*chemical warfare*) та біологічна (бактеріологічна) війни (*biological warfare*). Два останні позначення також функціонують у мові у вигляді відповідних аббревіатур *CW*, *BW*, що ніби «зашифровують» ці поняття і можуть використовуватися у якості евфемізмів. Явище ядерної війни у мові позначається евфемістичним вербалізатором *push-button war*. Крім того, вживається рекламно-евфемістична номінація *clean warfare* для позначення війни, під час якої вражаються лише воєнні об'єкти, хоча зрозуміло що це практично неможливо.

"Mr. Ross continued: "There was no intelligence evidence of significant holdings of CW [chemical warfare], BW [biological warfare] or nuclear material" (The Guardian, Dec. 16, 2006).

The bombing campaign has been held up as an example of "clean warfare" (The New York Review of Books, Aug. 14, 2003).

Політичні лідери країн-агресорів, намагаючись виправдати свої військові наступи або приховати справжні цілі свого військового втручання у інші держави, часто вдаються до використання евфемізмів, як наприклад *surgical strikes*, *rescue mission*. Останній приклад широко вживався адміністрацією президента Джорджа Буша для позначення своїх військових дій в

Іраку як звільнення іракського народу від режиму Саддама Хусейна. З часом цей вираз набув дискусійного характеру, і адміністрація теперішнього американського президента Барака Обами запропонувало новий евфемізм – *overseas contingency operation*. В той час, як загальним терміном для позначення військових дій США в Іраку функціонує евфемізм *anticipatory self-defense* – збройна агресія проти країни, яка, на думку агресорів, їм загрожує засобами масового знищення.

“In a leaked email to Pentagon staff, an official from the defence department’s office of security review noted that “this administration prefers to avoid using the term ‘Long War’ or ‘Global War on Terror’. Please use ‘Overseas Contingency Operation’” (The Telegraph, March 25, 2009).

Мікро-концепт «військові дії» актуалізується у мові таким евфемістичними мовними одиницями як *stabilization deployment*, *warlike altercations*. У першому словосполученні спостерігаємо використання позитивно маркованого елемента “*stabilization*”, що надає всьому словосполученню позитивну конотацію, а у другому випадку вбачаємо прийом генералізації, адже використовуються не конкретна за значенням лексема “*altercation*”, а компонент “*war*” пом’якшується суфіксом “*-like*” («подібний»).

“The Defence Ministry has rationed information, often trying to create the illusion that German soldiers are involved in a harmless peace-keeping mission, not deadly warfare. Euphemisms abound. The mission is a “stabilization deployment”. The battles being fought are “warlike altercations” (Newsweek, September 28, 2009).

Мікро-концепт «зброя» також вербалізується у мові широким спектром евфемістичних субститутивів. Зброя поділяється на два типи: *conventional weapon* (та, яка використовується у самому процесі на полі бою), *unconventional weapon* (новітні види зброї, зокрема зброя масового знищення). Останній вид зброї включає в себе *bioweapons*, *chemical weapons*, *nuclear weapons*, *electronic weapons* та ін. Сам загальний термін «зброя масового знищення» (*weapons of mass destruction*) часто на письмі позначається абрєвіатурою *WMD*, що вуалює позначуване негативний мікро-концепт. Часто тій стороні-комбатанту, яка має слабкий військовий потенціал, доводиться виготовляти імпровізовану зброю, яка іменується *Improvised Explosive Device*. Негативне поняття «вибуховий пристрій» (*bomb*) отримує у мові евфемістичний субститут *device*, значення якого має більш загальний характер.

Відомі й такі евфемізми, що виступають вербалізаторами мікро-концепту «зброя»: *daisy-cutter* – «особливий вид бомби, після вибуху якої створюється вогняна куля, що розплавляє буквально все в радіусі до 200 метрів»; *radiological dispersal device* – «бомба, під час вибуху якої ударна хвиля розносить радіоактивну речовину на значну відстань від епіцентру»; *collateral mail* – «вид біологічної зброї, поштове відправлення, що містить вірус сибірки або інший»; науково-дослідницька робота біологів, націлена на створення біологічної зброї евфемістично позначається в англійській мові словосполученням *dark biology*. В останньому прикладі мовна одиниця, хоча і має у своєму складі компонент “*dark*” з імпліцитною негативною семантикою, все одно виконує евфемістичну функцію маскування значення вихідного поняття.

“Daisy Cutters are so powerful they have a big psychological impact on enemy troops” (<http://news.bbc.co.uk>, Nov 6, 2010).

“Greg Poland, a professor of medicine and infectious diseases at Mayo Clinic in Rochester, Minn., said that although ‘no envelope is airtight’ and any powder inside could be squeezed out while in the processing, the probability of a significant number of anthrax spores escaping is low. ... So far, he said, no anthrax cases have been caused by what he calls ‘collateral mail’” (The Washington Post, October 24, 2006)

*“Unlike nuclear physics, where it is relatively easy to gauge the intent of research programs, “the only way you can tell the difference between good biology and **dark biology** is in the application”, she said. And by then, it is potentially too late.”* (Government Executive Magazine, January 22, 2002).

Аналізуючи актуалізацію мікро-концепту «учасники військових дій» в англійській мові, ми також знаходимо низку евфемістичних одиниць. Евфемізмом для позначення учасника бойових операцій виступає “*combatant*”. Особа, яка воює у лавах незаконних військових формувань евфемістично номінується *unlawful combatant*. У випадку війни в Іраку виникло евфемістичне позначення *AIF* (*Anti-Iraqi Forces*) – це сили що виступають проти окупації Іраку

американськими військами. Крім того, для позначення країн після завершення військових дій функціонує евфемізм “*post-conflict countries*”.

“*The UN is well-experienced in helping “post-conflict countries” to reform their systems of justice and government*” (The Economist, Sept. 6, 2003).

Мікро-концепт «вбивство» є невід’ємним складовим концепту «війна», адже жертви війни – це перше, що спадає на думку при згадуванні поняття військового конфлікту. Евфемістичні звороти, що використовують для заміни поняття “to kill in action” такі: *to liquidate, to comb out, to alter the demographics*. Такі звороти мають достатньо широку семантику, і не асоціюються із поняттям вбивства.

“...*anti-partisan operations resulted in the deaths of a quarter of a million Russian civilians as a given area was encircled and then ‘combed out’, a euphemism for lining up the inhabitants of villages and shooting them*” (Burleigh, 2000).

Жертви серед цивільних під час військових операцій прийнято позначати непрямими найменуваннями *civilian impacting* та *collateral damage*, які утворилися завдяки генералізації значення. Таким самим чином утворилося і евфемістичне сполучення *combat ineffective*, яке використовується військовим командуванням при підрахунках жертв серед військових. Бомбардування або вогонь, відкритий по своїх власних військах відображається в англійській мові евфемізмами *friendly fire* та *blue-on-blue* (блакитним позначається на військових мапах розташування власних військ).

Отже, явище війни та пов’язані із нею реалії є невід’ємною частиною сучасного світу і фіксується у свідомості людей у вигляді концепту «Війна» та його складових мікро-концептів. Негативне ставлення людей до цього явища призводить до тенденції вуалювання цих концептів у мові, та заміщення їх евфемістичними вербалізаторами.

Література

Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Юрій Антонович Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – С. 87. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика-психология-когнитивная наука / Елена Степановна Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-47. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В.А. Маслова. – 2-е изд., испр. – Москва : Флинта, Наука, 2006. – 296 с. Семенчук А. Б. Інноваційні засоби об’єктивності концепту ТЕРОРИЗМ (на матеріалі англійської мови) / Алла Борисівна Семенчук: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький Національний університет. – Запоріжжя, 2010. – 273 с.

УДК 811.111’373+811.112.2’373

БОНДАР Т. Г.

(Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки)

СТРУКТУРА АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ ‘ROAD’, ‘WAY’, ‘WEG’ ТА ‘BAHN’ У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

У статті у зіставному аспекті розглядаються набори асоціацій, які виникають у свідомості носів англійської та німецької мов на слова-стимули *road, way, Weg* та *Bahn*. У межах кожного асоціативного поля виявлено семантичні групи та підгрупи. Більшість виділених груп є спільними в англійській та німецькій частинах експерименту. Проте, у ході експерименту було виявлено певні лінгвоспецифічні складові асоціативних полів.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, слово-стимул, слово-реакція, лексичне значення слова, семантична група.

Бондар Т.Г. Структура ассоциативных полей ‘road’, ‘way’, ‘Weg’ и ‘Bahn’ в сопоставительном аспекте. В статье в сопоставительном аспекте рассматриваются наборы ассоциаций, которые возникают в сознании носителей английского и немецкого языков на слова-стимулы *road, way, Weg* и *Bahn*. В пределах каждого ассоциативного поля выделены семантические группы и подгруппы. Большинство выделенных групп являются общими в английской и немецкой частях эксперимента. Однако, в ходе эксперимента были обнаружены определенные лингвоспецифические составляющие ассоциативных полей.

Ключевые слова: свободный ассоциативный эксперимент, слово-стимул, слово-реакция, лексическое значение слова, семантическая группа.

Bondar T.H. The structure of the associative fields ‘road’, ‘way’, ‘Weg’ and ‘Bahn’: comparative aspect. The article deals with the sets of associations that appear in the mind of English and German native speakers on the words-stimuli *road, way, Weg* and *Bahn*. Within each of four associative fields a few semantic groups and sub-groups were singled out. Most groups are the same in English and German parts of the experiment. However, some lingvospecific components of the associative fields were found out during the experiment.

Keywords: free association experiment, word-stimulus, word-response, lexical meaning of a word, semantic group.